

- ⁵ Meydan Larousse, 2.Cilt, s.492,493
- ⁶ Gero von Wilpert, *Sachwörterbuch der Literatur*, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 1986, s.143-144
- ⁷ Gürsel Aytaç, *Yeni Alman Edebiyatı Tarihi*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1983, s.305-306
- ⁸ Brenner Bortenschlager, *Deutsche Literaturgeschichte*, 19.Baskı, Leitner Verlag, Viyana, s.258
- ⁹ *İslam Ansiklopedisi*, 2.Cilt, MEB Basımevi, İstanbul, 1961, s.560
- ¹⁰ Kenan Seyithanoğlu v.d, *Büyük İslam Tarihi*, Cilt 3, Çağ Yayınları, İstanbul, 1986, s.143-144
- ¹¹ El-Mesudi, *Murucu'z-zeheb*, III.Cilt, Dar el-Hicre Yayınevi, Kum İran, 1988, s.375-387
- ¹² Deniz Kırımsoy Kucur, *Bir Masal Yoluyla Dil-Kültür İlişkisi Üzerine*, Varlık Dergisi, Sayı 1076, Varlık Yayınları, İstanbul, Mayıs 1997, s.28
- * Apostrophe: Orada bulunmayan şahıslara veya başka varlıklara yapılan hitap. Özellikle ölümlere ve cansız nesnelere söylenen sözler. Lanet, nefret, tembih, nasihat, ikaz, suçlama, azar ve tenkit gibi konularını içerir.

Feminist Bir Şair: Kişver Nahid

Kişver Nahid as a Feminist Poet

Asuman Belen-Özcan
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü
asubelen@yahoo.com

Özet

3 Şubat 1940 yılında doğan Kişver Nahid Pakistan'ın önemli kadın şairlerinden biridir. Pakistan'daki feminist hareketin içinde yer alan şair, ülkesinde kadınlara yönelik baskı ve şiddeti şiirlerinde sıkça işlemiştir. Şiir yaşamına fakülte yıllarında gazel yazmakla başlayan Nahid, daha sonraki dönemlerde serbest nazım, düzyazı nazım türünde şiirlere yönelmiş olsa da, gazel yazmaktan hiç vazgeçmemiştir. Kişver Nahid şiirlerinde özellikle günümüz insanının yalnızlığını, insani duygu ve ilişkilerden nasıl uzaklaştığını açık ve sade bir dille anlatır. İşlediği temaları metafor ve simgelerden yararlanarak okuyucusuna sunar. Birçok ülkenin masallarını Urduca'ya kazandırmış, bu alanda da başarısını kanıtlamıştır. Bugün hala yaşamını Pakistan'ın başkenti Islamabad'da sürdüren Kişver Nahid, edebi çalışmalarını yine bu şehirde devam ettirmektedir.

Abstract

Kishver Nahed, born in February 3, 1940, is one of Pakistan's eminent female poets. Participating in the feminist Movement in Pakistan, the poet deals in her poems with oppression and violence towards women. Nahed who started writing poetry in the form of gazel during her university years, later turned to free verse and prose. However, she never gave up writing gazel. In her poems, she openly depicts the loneliness of contemporary man, moving away from humane feelings and relations in a mechanical world. She deals with themes through metaphors and images. She has translated many of international tales into Urdu and has also proved to be successful in this field. Kishver Nahed still carries on producing various literary texts in Islamabad, capital city of Pakistan.

Bu yazımızda Pakistan'ın Batı'ya açılmasını, edebiyatından söz ettirmesini sağlayan feminist şairlerden biri olan Kişver Nahid ve şiirini ele almaya çalışacağız. Ülkesinde kadınlara yönelik baskıyı şiddetle eleştiren bu konuyla ilgili çok çeşitli çalışmalar yapan Nahid, Urdu şiirine getirdiği yenilikler açısından 20. yüzyıl Pakistan edebiyatında son derece önemli bir yere sahiptir.

Kişver Nahid "3 Şubat 1940"¹ yılında Hindistan'ın Uttar Pradesh eyaletine bağlı "Buland şehrinde beşinci çocuk olarak dünyaya geldi"².

İlkokulu burada bitiren Nahid 1947'de taksim diye de anılan Pakistan ve Hindistan'ın bağımsızlıklarına kavuşması sonucunda 1949'da ailesiyle birlikte Pakistan'a gelerek buraya yerleşti. Ailesinin kızların okuması konusundaki itirazlarına karşı çıkmış ve öğrenimini 1961'de Lahor Government College'de ekonomi bölümünde yüksek lisans programını tamamlayarak başarıyla bitirmiştir. Aynı yıl ailesinin karşı çıkışlarına rağmen sınıf arkadaşı Yusuf Kamran'la evlenmiş, ancak Kışver Nahid'e yaptığı bu aşk evliliği düşlediği mutluluğu getirmemişti. Yaşamındaki olumsuzluk ve güçlüklerin sonucu olarak ortaya çıkan mutsuzluk, memnuniyetsizlik duyguları onun yaratıcı dehasıyla birleşmiş, olağanüstü denilebilecek şiirler yazmasını sağlamıştı.

Kışver Nahid şiir yaşamına fakülte sıralarında başladı. Bir hocasının ondaki şiir yeteneğini görüp, bu alanda kendini yetiştirmesini ısrarla önermesi; şiire ciddi bir biçimde başlamasına etken olmuştu. Böylece şiir yazmaya, daha doğrusu gazel yazmaya başladı. Daha sonraları Nahid "...birçok eğitim kurumunun düzenlediği şiir dinletilerine katıldı".³ Şiir yaşamının başlarında sadece gazel yazan şairin "1969'da ilk eseri *Leb-i Goya* (Konuşan Dudak) yayımlandı".⁴ Gazellerini biraraya getirdiği bu yapıt ona "1969'da Ademji Edebiyat ödülünü kazandırdı."⁵ Şairi şiirleri konusunda yüreklendirenler arasında Nasir Kazmi, Yusuf Zafer, Kayyum Nazar, Muhtar Siddiki, Şohret Buhari gibi ünlü şairler yer alır. Onlara göre Nahid'in şiirleri "ölçü, dil ve düşünce bakımından taze bir hava estirmiştir. Şohret Buhari bir yazısında Nahid'i gazeliyle tanıdım ve gazel gerçek ve yeni bir şaire kavuştu diye sevindim; hatta ilk kez bir kızın içinde olup bitenleri öğrenme imkanı buldum"⁶ der. Nahid bu şekilde usta şairlerin olumlu ya da olumsuz eleştirilerini dikkate alarak, kendisini ve şiirini nasıl daha da geliştirebileceğini sorgulamış ve gazelle başladığı şiir yaşamını düzyazı şiire kadar başarıyla sürdürmüştür. Gazellerini geleneksel gazelin tarzıyla modern gazel dilini bir araya getirerek yazmış ve gazel türünde yenilikçi şair olarak anılmaya başlamıştır. Kendi yaşamından ipuçlarının görüldüğü gazellerini yine kendi deneyimlerinin ışığında yorumlayarak kaleme almıştır. Bireysel temaların - ki geleneksel gazelde çok işlenmiştir- yanısıra sosyal konu ve sorunları gazellerine malzeme yapmıştır. Dolayısıyla yaşama bakışı hatta yaşamı şiiriyle içiçedir denilebilir.

Aşk teması bu bireysel temalardan en önemlisidir. Geleneksel gazelin de başlangıçtan beri can damarı olan aşk teması, günümüz Urdu gazelinde de aynı derecede öneme sahiptir. Bu tema hemen her şair tarafından benimsenerek yorumlanmıştır. Kışver Nahid de aşk temasını kendi tarzıyla şiirlerinde işlemiştir.

"O yabancıydı, eldi. Kim demiş öyle değildi.

Sadece kalbim biliyor, o kimin olmamıştı ki!"⁷

Nahid'in gazellerinde aşık duygularını dile getirirken utanç da kendini belli eder. Toplumsal yasak ve baskılar altında sevgiliyi arzulayan kadın, duygu ve düşüncelerini açıkça ifade etmekten kaçınır. Bir şekilde toplumun önüne girdiği perdeyi kaldıramamaktadır.

"Görüp birini gülerken alabildiğince

Başımı onun önünde eğ olabildiğince..."⁸

Nahid'in gazellerinde yalnızlık ve bu yalnızlığın bir sonucu olan acı duygusu da vardır. Bu yalnızlık kendi yalnızlığı olduğu gibi başkalarının da yalnızlığıdır. Urdu şiirinde gece motifi sıkça yalnızlığın simgesi olmuştur. Gün ışığında kendisiyle başbaşa kalamayan insan, gece günlük yaşamın hızlı temposundan uzaklaşarak yalnızlığı yaşamaya ya da yalnızlığa yaklaşmaya başlar.

"Gönüllerde dolaşır haykırarak sessiz yalnızlık

Gece bakışlarda erir gözyaşlarıyla yalnızlık"⁹

Yalnızlık temasını aşağı yukarı bütün şairler işlemiştir. Ancak Kışver Nahid'in şiirlerinde bu tema başka bir boyut kazanmıştır. Günümüz teknoloji çağı insanı madde perest yapmış, mekanik bir yaşamda insani duygu ve ilişkilerden uzaklaştırarak insanlığı topluca yalnızlığa boğmaktadır. İşte şairin işlediği yalnızlık teması böyle bir atmosferi anlatır.

"Geçip giden bulutlardan gölge olmaz.

Eğer kalmazsa biri avlu nasıl ışıldar söyle!"¹⁰

Yalnızlık, bekleyen bir özneyi var eder. Özne sevgiliyi beklerken ki bekleyen kadındır, gelecek kişinin bütün sorunlarını, üzüntü ve kederini yok edeceğini düşler, bunu bekler. Yeni ufuklara yeni umutlara, sevinçlere taşınmasını bekler.

"Oturmuşum yolda, bir resim gibi

Birgün nasılsa gelecek bir yolcu gibi.

Birgün çıka gel, gözlerimin ışığı olup

Kuru toprağı ıslat, nem olup"¹¹

Kışver Nahid'in şiirlerindeki seven, bekleyen, acı çeken kadın, sevgide içtenlik ve dürüstlük ararken kendinde de cesaret ve güven bulmak

ister. Nahid kendi şahsi cesaret ve cüretini şiirine yansıtır. Toplumda kadına yönelik baskı ve şiddeti bütün acımasızlığıyla ortaya koyar. Bazı çevrelerin kadının kendi haklarını arayışını, mücadelelerini dini kurallara göre günah saymalarına şiddetle karşı çıkar ve kadının yüzyüze geldiği ağır sorunları, haksızlıkları gazellerinde ısrarla eleştirir. Ayrıca cinselliği işlediği şiirleriyle yine kadının erkek karşısındaki suskunluğunu toplumun baskıcı zihniyetinde gördüğünü ima eder. Gazellerinde yaşadığı çağın ve kendi toplumunun sorunlarını bulmak da mümkündür. Kişver Nahid'deki siyasi ve toplumcu bilinç onu bütün insanlığın sorunlarıyla ilgilenmeye itmiştir. Aydınlık gelecek için karanlık zihniyetlerin hep karşısında cesurca ayakta durmuş, kalemiyle verdiği savaşı bıkmadan sürdürmüştür. Düşünce özgürlüğünün kısıtlanmasına özellikle de Pakistan'da sıkça askeri darbeler yüzünden baskı gören halkın hislerini belirtmekten kaçınmamıştır.

“Yoksullardan arınmış mekanlarda sıkı koruma vardı
Hava bile titredi, öyle korkunç bir karanlık vardı!”¹²

Nahid'in gazellerinde yalnızlık, yenilgi, umutsuzluk, aşk, bekleyiş gibi temalar sıkça işlenmiştir. İşlediği bu temalar insanda karamsarlık ve acı bırakacağına tam tersine güzel bir etki yaratır. Okuyucu kendi yaşamından ya da kendi iç dünyasında olup bitenlerle şiir arasında bir bağ kurar, şiire/şaire yakınlık duyar. Şairin kendine ait acı ve üzüntüymüş gibi algılanabilen şiirlerinde aslında mutlaka toplumcu bir yanın olduğu görülür. Şairin bu tür gazelleri onun nazma yöneldiğinin sinyalini verir. Nitekim 1971'de yayımlanan ikinci yapıtı *Be Nam Musafat* (Anlaşılmaz Uzaklık) 'ta gazellerinin yanısıra nazım türünde yazdığı şiirlerini biraraya getirmiştir. Şiirlerinde kendini anlatmanın dışında yaşadığı çevre ve dünya sorunlarına ayrıntılarıyla eğilen şiirler yazdığını görebiliriz. Bu şiirleriyle dünyaya bakışını ve siyasi kimlikten uzakta durmadığına tanık oluruz.

“Yıkılmış gibi görünüyor o duvar...

Sabah rüzgarı ; çiçeklerin açtığı mevsimde uyumak çılgınlık ,
gözlerini kaldır, bu duvar ve kapıların ilerisinde yeşil yaprakların
damarlarında yepyeni yeşil yapraklar var ! dedi.”¹³

Olumsuz koşulların içinde çaresizlikle başbaşa insanına umut ve mücadele aşlamayı diler, bunun için şiirine ışık ve umut taşır. Herşeyin bittiği düşünülürken bile mutlaka minicik bir umudun var olduğunu vurgular. Artık nazım türüne geçtiğini kanıtlayan yapıtları arka arkaya yayımları. Bunlar “ *Galiyan Dhup Dervaze* (Sokaklar Güneş Kapılar)

serbest nazım türünde yazdığı şiirlerinin yanısıra düzyazı şiirlerini de kapsayan bir yapıttır. 1978'de yayımlanır.. *Mulamaton Ke Dermiyan* (Serzenişlerin Arasında) adlı yapıtı ise 1981'de yayımlanır. Nazım ve gazel türündeki şiirlerinden oluşur.1985 yılında ise *Fitne Samani Dil*(Gönül İsyanda)... 1988 yılında ise *Siyah Haşiyeye Min Gulabi Reng* (Siyah Çizgide Pembe Renk) adlı yapıtları yayımlanır.”¹⁴ Ancak bu yapıtlarında gazellerinden de örneklere rastlarız. Şairin benimsediği tür ne olursa olsun, gazel yazmaktan/söylemekten asla vazgeçmemiştir. *Galiyan Dhup Dervaze* adlı yapıtında yer alan kendi adını taşıyan nazmına bir göz atalım.

“Kişver Nahid

Burada ne kimse konuşur,

Ne de konuşan gözlerin

Söylediklerini anlamak isterler.

Elden kayıp giden balık

Korkuyu nefrete çevirir.

Kişver Nahid

Senin sessizce bakmak istediğin

Mezarlardan bile korkunç sesler geliyor.

Ancak buralarda

Duymanın yasak olduğunu sen söyle.

Beni bütün bu düşünceler korkak yaptı

Şimdi bunları ifade ederek

Başkalarını korkudan titrer görüyorum.”¹⁵

İnsanların suskunluğunun , haksızlıklara karşı durmamalarının nedeni olarak korku duygusunu ileri sürer. Genellikle toplumcu gerçekçi anlayışla yazdığı şiirlerinde insanın korkularına rağmen kendi yaşamını değiştirme gücüne sahip olduğunu böylelikle aynı güç sistemi değiştirmek, daha insanca, hakça ve özgürce yaşam sürmek için kullanılırsa başarıya kavuşulabileceğini dile getirir. Bununla beraber toplumunun özlenen sistemi oluşturacak zihniyetleri barındırmediği çelişmesini de bildirir. Eski inanışları eleştirir. Sosyal duyarsızlığın Pakistan halkını duağanlığa sürüklediğini ifade eder.

Duyarsız ve eylem özürsüz bireyi eleştiren şiiri *Mulamaton Ke Dermiyan* adlı yapıtıdır.

“Biz

Ağaçları yürür, köyleri durur sanırız...

Ne bir yerde hayat, ne bir mesafe

Ki karar verelim de

Kuraklık mevsimi sona ersin.”¹⁶

Nahid’in üzerinde durduğu konular içinde kadın teması çok önemli bir yer tutar. Bu yüzden kadınlar üzerinde uygulanan baskı ve şiddeti yalnız bir biçimde anlatır. Toplumun kısıtlı bir yaşam sunduğu kadın, yaşamını evinin içinde sosyal çevreden uzak bir şekilde sürdürür. Kendisine atfedilen görevler iyi bir eş olmak, çocuklarını yetiştirmek, kocasının isteklerini yerine getirmek, ailenin şerfi ve saygınlığını hayatı pahasına korumak vb. Elbette doğal olan ve kabul gören tutumsa kadının bu görevleri yerine getirirken durumundan şikayet etmemesidir. Nahid, kadının doğu toplumlarında yaşamak zorunda kaldığı güçlüklerle rağmen bunlarla savaşıma cesaret ve gücüne sahip olduğunu belirtir.

“Bunlar, biz günahkar kadınlar...

Ne kübbeli hocaların kudretinden korkan,

Ne canını satan,

Ne baş eğen,

Ne de el açan...”¹⁷

Kişver Nahid’in şiirlerinde dile getirdiği bir özlemiyse; kadınların toplumda kendilerini birer birey olarak kabul ettirmeleri ve haklarının farkına varmalarıdır.

“Kız oldun, eş oldun ve sonra anne

Hep bunlar için yaşayan sen!

Biraz da kendin için yaşa.”¹⁸

Kadınlar için duyduğu endişe zaman zaman onların gücüne olan inancıyla yer değiştirir. Ona göre birgün kadınların hak ettikleri aydınlık içinde yaşayacakları günler gelecekti ve onu bu umut ayakta tutuyordu.

“İçimdeki karanlığa karşı

Savaşmaya gücüm vardı.

İşte bu inanç beni, inatla ayakta tutuyordu

Ki, bir yerlerde, bir yer

Güzel bir sabaha uyanıyordur!”¹⁹

Kadınların sorunlarına gösterdiği yakınlığı, toplumun başka sorunlarına da göstermiştir. Bunu da öncelikle toplumun kendi yapısını ve samimiyetsizliğini ortaya koyarak yapmıştır. Ülkesini yönetenleri de halkı birbirine düşürerek yoksulluk, sefalet ve cehaletin artmasına neden olduklarını belirtir.

“Son siyasetçi, son insanı da

katledince,

Son çocuk da tek pirinç tanesinin

Peşinde acı içinde ölünce,

Son kan damlası da

Anayurdun korunması için sarfedilince,

Duaların son harfi de bitince,

Son kurşun da göğsü parçalayınca,

Ben başımı yastıktan kaldırıp

Son nefeslerimin hesabını yapacağım!”²⁰

Yine ülkesindeki dini ve siyasi otoritelerin muhafazakar zihniyetlerini eleştirerek, insanın en doğal hakkı olan sevmeye hakkını nasıl ayıplayarak yasakladığını anlatır.

“Benim ülkemde kuşlara sevgi göstermeye izin var.

Benim ülkemde insanları sevmeye ve sevgi göstermeye izin yok...”²¹

Kişver Nahid hem gazellerinde hem de nazım türünde yazdığı şiirlerinde kendine özgü duygu ve görüşlerini hiçbir toplumsal baskı korkusu olmadan açıkça dile getirmiştir. Özellikle düzyazı nazım türünde bunu oldukça net görmek mümkündür. Pakistan edebiyatında, bütün eleştiri ve karşı çıkmalara rağmen, yer alan düzyazınazım hala bazı şairler tarafından denenen bir türdür. Bu türde şiirler yazan birkaç önemli şairi anmadan geçemeyeceğiz. Bunlar; Feminist şairlerden biri olan Fehmida Riyaz, Pervin Şakir, Fatma Hasan, Şahida Hasan, Mubarek Ahmed, Anvar

Sayyid'dir. Eleştiricilerin düzyazı mı, nazım mı diye üstünde uzun süre tartıştıkları bu tür, günümüz Pakistan'ında varlığını hala sürdürmektedir. Hint alt kıtasına İngilizlerin gelişiyle kültür, gelenek içinde yaşanan değişim edebiyatı da etkilemişti. Şiir türlerinden olan nazım yeni bir hareket olarak gazelin karşısında gelişme kaydeder. Sonra serbest nazım ve düzyazı nazım etkileşiminin bir sonucu olarak ortaya çıkarlar. Bazı eleştiriciler bu yüzden düzyazı nazımın Batıya ait olduğunu ve Pakistan toplumunun duygu ve düşüncelerini yansıtamayacağını savunmuşlardır. Pakistan'da düzyazınazım türünün başlangıcının "*Secad Zahir'in yapıtı Phigla Niyam (Eriyen Safir) la olduğu kabul edilir.*"²² Aşağı yukarı otuz yıllık bir geçmişi olan bu türü asla kabul etmeyen okuyucu ve eleştiriciler şiirde aruz ve ahengin koşul olduğunu düzyazınazımın bu koşulu sağlamadığını iddia ederek kesinlikle düzyazınazımı reddederler.

Kişver Nahid, bütün eleştirilere rağmen bu türde oldukça fazla şiir yazmış bir şairdir. *Galiyan Dhuş Dervaze ve Siyah Haşiyeye Min Gulabi Reng* (Siyah Çizgide Pembe Renk) adlı yapıtlarında bu türde yazdığı şiirleri vardır. Şiirlerinde işlediği konuların Hint alt kıtasında o güne kadar nerdeyse dokunulmamış olduğunu, toplumun bunları kolayca kabullenemeyeceğini, alışılmamış dışında bir türe, biçime yöneldiğini biliyordu. Ancak bu, ona göre bir savaştı ve bu savaşta galip gelmesini sağlayacak silahı şiiriydi. Şiir yazarken etkisi altında kaldığı şairlerden şöyle bahseder. "*İlk iki yapıtım üzerinde çağdaşım, usta şairlerin çok büyük etkisi olmuştur. Özellikle nazım türünde Raşid Sahib ve Muhtar Siddiki'nin etkisinden bütün çabalarım rağmen kurtulmayı çok az başarabilmişimdir. Yine de şiirlerimdeki temalar tamamen bana özgüdür. Biçemimde bu iki şahsın izleri belirgin şekilde hissedilse de, şiir konusunda cesaretimi artıran yine onlardan başkası değildir.*"²³ Şairin şiirlerini incelerken bu etkilerin giderek azaldığını kendi sesini çok çabuk bulduğunu, aynı hızla da sesini duyurduğunu görürüz. Şiirlerinde kişiliğini her zaman belli eden şairin "...şiirleri kişiliğiyle destansı bir ahenk taşır. Saldırgan, durgun... bilinçli ve öfkeli... başarısızlıklar girdabında bile yeni umutların, başarıların habercisi. Nahid'in şiirleri kadınların deneyim ve duygularını keşfederken bir dönemin de tarihi biyografisini çizer."²⁴ Günümüz Pakistan şiirinin bu asi şairi sadece şiirleriyle değil, yaptığı çevirilerle de Urdu Edebiyat Tarihinde önemli bir yer edinmiştir. Örneğin şiirle ilgili "...1971'de *Nazmin (Şiirler)* adıyla 20. *Yüzyıl dünya şairlerinden çevirdiği şiirlerin yer aldığı yapıtı yayımlanır.*"²⁵ Gücünü dünya görüşünden alan Kişver Nahid şiirleriyle ve diğer çalışmalarlarıyla Pakistan halkına güçlü ve onurlu yaşamak için haklarını savunmayı, bu haklar için topyekün mücadelenin gerekli olduğunu öğütler. Ayrıca günümüz sosyal adaletsizliğini, sınıfsal ayrıcalıkları, günümüz

insanını buhranlarını, teknoloji çağı insanının yalnızlığını, yöneticilerin çıkar peşinde koşuşlarını vb. verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere şiirlerinde işlemiştir. Şiirlerini en renkli yapan unsursa kullandığı doğa simgeleri ve metaforlardır.

Sonuç olarak günümüz Pakistan kadın şairleri arasında önde gelen isimlerden biri olan Kişver Nahid, geleneksel şiir içinde de olsa kendi şiirini oluşturmayı başarmış, Pakistan Edebiyatının özellikle de yeni şiir hareketinin vazgeçilmez temel taşlarından biri olmuştur. Kendini bir birey-insan olarak kanıtlamayı amaçlamış, bunu da kendi toplumunun muhafazakar anlayışına rağmen başarmış, Pakistan edebiyat atmosferine yeni denebilecek bir renk ve boyut kazandırmıştır.

Notlar

- ¹ Efzal, Ş. Muhammed, *Kişver Nahid Fen Or Şahsiyat*, Bahauddin Zikriya University, Multan, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1988, s.12.
- ² A.g.y., s.12.
- ³ A.g.y., s.15.
- ⁴ Seyyid, Ferzana, *Nukuş-i Edeb*, Sang-e Meel Publication, Lahor, 1998, s.490.
- ⁵ *Pakistani Literature*, The Pakistan Academy of Letters, İslamabad, 1994, s.324.
- ⁶ Efzal, Ş. Muhammed, a.g.y., s.19-20.
- ⁷ A.g.y., s.64.
- ⁸ A.g.y., s.65.
- ⁹ A.g.y., s.66.
- ¹⁰ A.g.y., s.67.
- ¹¹ A.g.y., s.68.
- ¹² A.g.y., s.75.
- ¹³ A.g.y., s.91.
- ¹⁴ A.g.y., s.17.
- ¹⁵ A.g.y., s.93.
- ¹⁶ A.g.y., s.94.
- ¹⁷ A.g.y., s.99.
- ¹⁸ A.g.y., s.100.
- ¹⁹ A.g.y., s.100.
- ²⁰ A.g.y., s.103.
- ²¹ A.g.y., s.104.
- ²² A.g.y., s.109.
- ²³ Nahid, Kişver, *Buri Avrat ki Katha*, Sang-e Meel Publication, Lahor, 1997, s.92.
- ²⁴ Hanefi, Seba, *Fen or Fenkar*, Neye Zamane ki Barhen, tarihsiz, s.227.
- ²⁵ Efzal, Ş. Muhammed, a.g.y., s.29.